

KASBIY REFLEKSIYA TUSHUNCHASIGA NISBATAN NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI

Jo'rayev Nurbek Sa'dullayevich

Qo'qon davlat pedagogika instituti,

ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14882244>

Ma'lumki, o'zining rivojlanishi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, yillar davomida chuqur o'rganilgan va falsafiy kategoriya, ilmiy tushuncha, uslubiy ta'rif, fikrlash faoliyat mexanizmi sifatida mavjud bo'lgan refleksiya hozirgi kunga qadar turli nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan va shuning uchun ko'plab ta'riflar, turlar va tasniflarga ega.

Refleksiyaning eng keng tarqalgan ta'riflarining asosiy qismi nazariy va uslubiy tadqiqotlar va uning mohiyatini tahlil qilishga urinishlar bilan bog'liq. Shunday qilib, G.P.Shchedrovitskiy mazmuniy va predmetli refleksiyani ajratib ko'rsatdi, ularni farqlash uchun asos o'ziga xos vositalar va usullarning mavjudligi yoki yo'qligi ekanligini ko'rsatib o'tadi. V.A.Petrovskiy retrospektiv (faoliyat akti tarixini retrospektiv tiklash shaklida) va istiqbolli (faoliyatni amalga oshirish jarayonida ehtiyojni boshdan kechirish dinamikasi va ob'ektiv sharoitlar tizimida topilgan yangilik) kabi refleksiya turlarini ajratishga muvaffaq bo'ldi. S.Yu.Stepanov va I.N.Semenovning tadqiqotlarida shaxsiy, intellektual, ekzistensial, kommunikativ reflekslarning mazmuni ochib berilgan. Shuning bilan birga V.V. Davydov rasmiy va mazmunli, I.S.Ladenko - analitik va sintetik refleksiyalarga nisbatan o'zlarining ta'riflari va yondashuvlarini ilgari surganlar. B.Z. Vulfov shaxsiy refleksiya ("Men" obrazi: real va ideal), ijtimoiy perseptiv refleksiya (boshqa insonlarning nuqtai nazarlari bilan "Men" obrazi) refleksiyaning asosiy turlari sifatida ajratib ko'rsatadi. Har bir tafovutda o'z faoliyatining asoslarini, yangi ma'no va qadriyatlarga ega bo'lishni tushunishga va qayta ko'rib chiqishga qaratilgan fikrlash akti sifatida refleksiyaning mohiyatan belgilanishi bilan bog'liq etarli asoslar keltiriladi.

Refleksiyaning shu va shunga o'xshash ta'riflari orasida so'nggi paytlarda paydo bo'lgan nazariy va amaliy ishlarda eng ko'p uchraydigan "kasbiy refleksiya" atamasi alohida qiziqish uyg'otadi. Ushbu asarlarni tahlil qilish orqali "kasbiy refleksiya" atamasi dalil yoki qo'shimcha tushuntirishni talab qilmaydigan "odatda" qo'llaniladi, degan taassurot paydo bo'ladi.

Kasbiy refleksiya borasidagi nazariy va empirik ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida mazkur tushunchaga nisbatan berilgan yagona ta'rifni topa olmadik. O'rganilgan ilmiy va amaliy manbalarga ko'ra, kasbiy refleksiya deganda kasbiy faoliyatning barcha xilma-xilligi tushunilishini va shu asosda u ba'zi ishlarda faoliyat sifatida sinonimik ta'rifga ega ekanligini aniqlashga imkon berdi.

Darhaqiqat, ushbu mantiqda faoliyat va kasbiy reflekslarning o'zaro bog'liqligi aniq, ammo bizning nuqtai nazarimizga ko'ra, bu bog'liqlik bo'ysunish xarakteriga ega: kasbiy faoliyat faoliyatning ajralmas qismidir, chunki kasbiy faoliyat insonning umumiy hayoti tizimiga kiradi. Shuning uchun kasbiy refleksiyaning rasmiy tomoni uning predmeti bo'lib, u kasbiy faoliyatning turli xil mazmuni hisoblanadi. Kasbiy refleksiyaning mohiyati uning kasb bilan bog'liq bo'lgan inson hayoti va faoliyatining ulkan qatlami uchun berilganligi, zarurligi va hatto muqarrarligidadir.

"Kasbiy refleksiya" refleksiyadan alohida holda namoyon bo'la olmaydi. Shuning bilan birga professionallik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, refleksiv komponent effektning

muvaqqiyatini shunchalik yuqori darajada bo'ladi. Shuning bilan birga faqat bu refleksiyaning tashkil qilganida, hamma narsa tartibli va etarlicha to'planganda namoyon bo'ladi. Ammo refleksivlikning o'zi hali ham til madaniyati va tegishli tafakkur madaniyati vositalari bilan ta'minlanishi kerak...

Bu umume'tirof etilgan bo'lib qoladi: agar boshqaruv faoliyatining o'zida biron bir madaniy inqilob amalga oshmasa, unda bizda na yaxshi va maqbul strategiyalar, na boshqaruv faoliyatining tartibli iyerarxiyasi, so'ngra umuman jamiyat faoliyati bo'lmaydi. Qanchalik tushunmasak ham: ana shunday murakkab, ko'p pozitsiyali va ko'p predmetli tashkilot bilan refleksiyaning jonli amaliyoti, bizning zaminimizda paydo bo'lgan va bir qator an'analarni (Fixte, Gegel va boshqalardan kelib chiqqan) saqlab qolgan holda davom etmoqda) - ularning barchasi butun kasbiy faoliyat jarayonining tuzilishini tubdan muammoga aylantirishga olib keldi.

Shuningdek, refleksiya muhim narsa, uning rivojlanish qonuniyatlarida aqliy faoliyat harakati sifatida namoyon bo'ladi. Refleksiya jarayoni uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: qiyinchilikni o'z ichiga olgan oldingi faoliyatni tahlil qilish, tahlil asosida o'z faoliyatini tanqid qilish va yangi namunani izlash yoki faoliyat me'yorlari. Yangi me'yor refleksiya chiqib ketish va uzilgan faoliyatni davom ettirish imkonini beradi. Yangi me'yorni qidirishda bir nechta variant bo'lishi mumkin.

Yangi me'yorni ma'lum madaniy qonuniyalarga murojaat qilish orqali topish mumkin. Bu chiqish madaniyatning rivojlanishini anglatmaydi, balki uni qayta ishlab chiqarish harakatidir. Garchi mutaxassis uchun bu bilim, faoliyat usullari va shaxsiy sohaning sub'ektiv o'sishini anglatishi mumkin. Chiqishning yana bir turi shunday ijodiy faoliyatga asoslanadi, ya'ni sub'ektning o'zi va umuman madaniyat (faoliyat) rivojlanishini anglatadi.

Tadqiqotda professionallik, kasbiy kompetensiya, kasbiy qobiliyat, tayyorgarlik va boshqa tushunchalar bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladigan kasbiy refleksiyaning tavsiflashda refleksiya tartibi haqidagi ushbu umumiy g'oyalar buziladi. Ushbu tushunchalarning tuzilishiga qarab, refleksiya mexanizmi va uning ob'ektiv mazmuni quriladi. Shunday qilib, shaxsiy fazilatlar, psixodinamika, kasbiy bilim va ko'nikmalar, kasbiy tajriba kabi tarkibiy qismlar professionallikka kiritilganda, refleksiya, birinchi navbatda, kasbiy tajribaga, shu jumladan faoliyat natijalaridagi yutuqlar va muvaffaqiyatsizliklarga nisbatan amalga oshiriladi [1,2,3].

Mutaxassis uchun refleksiya ko'pincha intellektual va shaxsiy refleksiya ketma-ket jalb qilinadigan faoliyat haqida fikr yuritishdan boshlanadi. Chunki har uch toifa: ong, shaxs va faoliyat insonga xos bo'lgan ajralmas yaxlitlikni tashkil qiladi va uning kasbiy xulq-atvorini belgilaydi.

A.A.Bizyayeva refleksiyaning sub'ektning doimiy shaxsiy va kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish, introspeksiya va o'zini o'zi boshqarishning psixologik mexanizmlari asosida ijodiy o'sish qobiliyatida namoyon bo'ladigan yuqori professionallikni rivojlantirishning eng muhim omili sifatida belgilaydi [4].

Muallif "inson-inson" sohasi uchun aks ettirishning ahamiyatini ta'kidlaydi, chunki uning tadqiqot, tartibga solinmagan tabiati insonning o'zini anglashida ongli refleksiyaning va boshqa shaxs uchun javobgarlik hissini oshirishni talab qiladi. Bu holda refleksiya murakkab psixologik hodisa bo'lib, u o'z faoliyatiga nisbatan analitik pozitsiyani egallash qobiliyatida namoyon bo'ladi.

A.A.Bizyayeva ikki bosqichli refleksiya modelini taklif qiladi:

1. Operasion darajasi (refleksiv ongda aks etadigan konstruktiv-ijro etuvchi, motivasion, bashoratli jihatlar).

2. Shaxsiy darajaning o'zi (faoliyatda professional va shaxsiy sub'yektiv yo'nalish va refleksiv vaziyatda shaxsiy, sub'yektiv ishtirok yetish) [4].

B.Z.Vulfov kasbiy refleksiyani insonning o'zi, o'z "Men"i imkoniyatlarini tanlagan kasbi talab qiladigan narsa, u haqidagi mavjud g'oyalar, o'z tajribasining xususiyatlari bilan bog'lashi deb tushunadi. Bundan tashqari, refleksiya nafaqat kasbiy fazilatlarining mavjudligi yoki yo'qligini, ularning rivojlanishini, boyitilishini, kuchayishini rag'batlantiradi [1].

Bir qator tadqiqotlarda kasbiy refleksiyani o'zini o'zi tahlil qilish bilan belgilanadi. Bu o'zini o'zi tahlil qilish, u tuzilishi bo'yicha refleksiya tartibiga o'xshaydi va sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, olingan ma'lumotlarni umumlashtirish va amaliyotda qo'llaniladigan xulosalarni shakllantirish bosqichlaridan iborat [5,6].

Yuqorda keltirilgan vaziyatlar shuni ko'rsatadiki, refleksiyaning bunday ko'p funktsionalligi unga tafakkur professionalligi va faoliyat samaradorligini belgilovchi tizimni tashkil etuvchi omil xarakterini beradi. Shuningdek shaxsiy va individual psixologik professionallik darajasini belgilaydi.

Turli xil refleksiya turlari insonga xos bo'lgan bitta jarayonning tarkibiy qismlari deb hisoblanishi kerak. Axir, ushbu turlar yagona refleksiya jarayonida qanchalik uyg'un bo'lsa, inson dunyoda o'zini shunchalik uyg'un his qiladi. Kasbiy qobiliyatlarni namoyon bo'lish nuqtai nazaridan o'zini shunchalik boyitadi va kasbiy madaniyatni rivojlantirishga ko'proq hissa qo'shadi.

Kasbiy refleksiya tufayli, o'z kasbi sohasidagi aniq bilim va ko'nikmalar hajmida ifodalangan ob'ektiv kasbiy kompetensiya ulushini oshirishdan tashqari, muammolarni shakllantirish va hal qilish ko'nikmalarini, jamoaviy o'zaro ta'sir o'tkazish va ziddiyatli vaziyatlarni bartaraf etish qobiliyatini rivojlantirishga, kasbiy va shaxsiy tajribani boyitishga erishiladi. Uning mexanizmlarini refleksiya va bilish qobiliyati qadriyatlar va tamoyillarni shakllantirishga, o'zini o'zi rivojlanish strategiyangizni belgilashga, doimiy o'zini o'zi rivojlantirish va kasbiy faoliyatga ijodiy munosabatni rag'batlantirishga imkon beradi.

References:

1. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя: Авторефер. дис. ...канд. пс. наук. С-Петербург. 1993.
2. Вульфов Б.З. Профессиональная рефлексия в образовании //Гуманизация образования.- N 2. 1994. С. 43-50
3. Деркач А.А., Маркова А.К. Психологическое изучение профессионального опыта управленца// Акмеологические технологии личностно профессионального развития государственник служащих: Сб.ст. М.: Изд-во РАГС. 2003. -С.193-245.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание». 1997. 308 с.
5. Михайлова Е.С. Коммуникативный и рефлексивный компоненты и их соотношение в структуре педагогических способностей. - Л. 1990.
6. Чайка В.М. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому анализу: автореф..дис. канд. пед. наук. Киев.1990.